

A bolygóméretű hasadás

Haris Golemis beszélgetése John Bellamy Fosterrel

Haris Golemis: Ön úttörő cikkével, a „Marx’s Theory of Metabolic Rift”-tel (Az anyagcserefolyamat megszakadásának marxi elmélete) megkérdőjelezte azt az akkoriban még a nem dogmatikus marxisták körében is uralkodó felfogást, hogy a kapitalista gazdasági növekedés természetére gyakorolt hatása nem foglalkoztatta Marxot. El tudná röviden magyarázni a tézisért?

John Bellamy Foster: A „Marx’s Theory of Metabolic Rift”-ben¹ amellett érveltem, hogy annak a – baloldalon széles körben elterjedt – nézetnek, miszerint Marx a természet feletti uralom egyfajta prométheuszi (szélsőségesen termeléspontú) felfogását tette volna magáévá, figyelmen kívül hagyva a termelés természeti korlátait, és általánosságban az ökológiai ellentmondásokat – legfeljebb néhánéhá fordítva némi figyelmet rájuk –, ellentmond Marx elmélete a természettel való anyagcsere megszakadásáról, amely kulcsszerepet játszik a kapitalizmusról adott elemzésében. Marx a német kémikus, Justus Liebig a természet kirablásáról szóló teóriájára építette a maga elemzését, mely szerint a modern ipari társadalomban a tápanyagokat szisztematikusan kivesszük a talajból, és száz vagy akár ezer mérföldekre elszállítják, az élet új, városi centrumaiba, s ezáltal ezek az anyagok, ahelyett, hogy visszakerülnének a talajba, a városokat szennyezik el. Marx erre alapozva felépítette a kapitalizmus ökológiai kritikáját, amely a társadalmi anyagcserefolyamat fogalmában gyökeredzett: ez a fogalom az emberi társadalom természethez való viszonyát jelenti, amely a termelésen át valósul meg. A kapitalizmus megszakítja ezt az anyagcsere-folyamatot, „begyógyíthatatlan hasadást” teremtve „a társadalmi anyagcsere, maga az élet, a természeti törvények által megszabott kölcsönhatás folyamatában”. Marx számára a munka és a termelési folyamat nem jelent egyebet, mint az emberiség és a természet egyetemes anyagcsere-folyamata között közvetítő társadalmi

anyagcsere-folyamatot. De a kapitalizmus viszonyai között ez elidegenedett közvetítéssé válik, amely megszakítja az ember és a természet közötti anyagcsere-folyamatot, amelyet azután helyre kell állítani a szocializmusban – azért, mert ez magának az életnek egy örök követelménye. E fogalmak segítségével Marx kidolgozott egy elképzelést a fenntarthatóságról, amellel érvelve, hogy senkinek, a világ összes emberének sem lehet tulajdona a Föld – hanem az embereknek mint „jó gazdáknak” kell megőrizniük a „jövendő emberi nemzedékek lánca számára”. Magát a szocializmust Marx úgy definiálja *A tőke* III. kötetében, mint a természet és a társadalom közötti anyagcsere és a társult termelők által való racionális szabályozását, az energia megőrzése és az emberi fejlődés előmozdítása céljából.

Röviden: Marxnak a politikai gazdaságtanon gyakorolt kritikája elvezet a kapitalizmus valaha kidolgozott legmélyebb ökológiai kritikájához, mivel egybeépül a kapitalista termelésről adott átfogó elemzésével és megteremti az elméleti alapokat a jövő magasabb rendű társadalmá megteremtéséhez. A későbbi, Marx után született tudományos ökológia, beleértve az ökoszisztéma fogalmát, felépíthető ugyanezen az elméleti alapon, úgy, hogy az anyagcsere-folyamat fogalma elvezet a rendszerek ökológiájához.

Engem meglepett, mekkora megvilágító ereje van Marx elemzésének ebben a vonatkozásban, s hogy milyen mélyen megértette a természettudományokat, ez pedig arra készítetett, hogy újragondoljam Marx egész életművét. Hogyan dolgozhatott ki Marx egy ilyen beható ökológiai kritikát? A válasz Marx materializmusában rejlik, amely sokkal mélyebbre ment, mint azt a legtöbb marxista teoretikus észrevette. Ez azután visszavezetett Marx munkásságának a voltaképpeni kezdeteihez, vissza egészen Epikurosról, az antikvitás legnagyobb materialista gondolkodójáról írott doktori téziséhez – elvezetett oda, hogy elemezzem azt, ahogy ebből a kiindulópontból kifejlődött Marx materialista-ökológiai felfogása, beleértve viszonyát az olyan gondolkodókhoz, mint Liebig és Darwin. Marx gondolatvilágnak eme újraértelmezése nyomán született meg 2000-ben megjelent könyvem, a *Marx's Ecology: Materialism and Nature (Marx ökológiája: materializmus és természet)*.²

Haris Golemis: Egy 2020. márciusi, Faroque Chowdhurnak adott interjújában (*Monthly Review Online*, 2020. ápr. 1.),³ azt mondta, hogy David Harvey kritikus volt a *The Vulnerable Planet (A sérülékeny bolygó)* című könyvében bemutatott elméleti sémával szemben.⁴

Mondhatjuk, hogy azóta az Ő és az Ön kapitalizmus-elemzése közeledtek egymáshoz?

John Bellamy Foster: David Harvey kiváló marxista teoretikus, és széleskörű munkássága mindig jól megvilágítja a dolgokat, ráadásul ezeket a rá jellemző sajátos eleganciával tudja bemutatni. Nagyjából az elmúlt évtizedben közelebb került – különösen *The Enigma of Capital* című könyvében (2011)⁵ – ahhoz a fajta marxista gazdasági elemzéshez, amelynek az úttörője a *Monthly Review* volt, ahhoz az elemzéshez, mely arra a problémára fókuszál: hogyan tudja „elnyelni” a gazdaság a többlettőkét a monopol-finánctőke korában? Úgyhogy elemzésünk egy sor helyen átfedésben van.

Azonban Harvey és köztem régóta fontos különbségek vannak abban a vonatkozásban, ahogyan a bolygó ökológiai válságát látjuk, és a marxista elmélet szerepét ennek az elemzésében. Az 1990-es években Harvey tagadta az átfogó környezeti problémák súlyosságát, válaszolva a *The Vulnerable Planet* című 1994-es könyvemre. *Justice, Nature, the Geography of Difference* című 1996-os művében⁶ úgy érvelt, hogy „a legrosszabb lenne, amit tehetünk, ha nekifogunk úgy átalakítani környezetünket, hogy az életet még kényelmetlenebbé, nem pedig inkább kényelmessé tesszük saját fajunk számára, miközben persze látnunk kell, hogy annak amit teszünk, pozitív és negatív következményei vannak a többi élő fajokra nézve”. Ilyen higgadt módon fogalmazva, de elveti a könyvem érvelését, amely szerint a Föld mint ökoszisztéma biogeokémiai ciklusait megzavarták a kapitalista termelés egyre növekvő méretei. Harvey erőteljesen kritizálja az összes olyan elképzeléseket, melyek szerint a kapitalista fejlődés következtében a „környezet elpusztítása küszöbön áll”, azt állítva, hogy az ilyen nézetekkel szembeállíthatók az olyan jobboldali kritikák, amelyek szerint az emberiség létfeltételei folyamatosan javulnak.

Egyik vitánkban, amely a *Monthly Review*-ban zajlott 1998 áprilisában,⁷ Harvey kijelentette, hogy az 1992-es „Warning to Humanity” („Figyelmeztetés az emberiségnek”) című kiáltvány, amely a klímaváltozás veszélyeire összpontosított és több mint 1500-an írták alá a világ tudósai közül (köztük az élő Nobel-díjasok több mint a fele), „minden ponton éppen olyan problematikus volt mint az az irodalom (a klímaváltozás tagadóíé és a környezetvédelem-elleneseké, mint amilyen Julian Simon és Greg Easterbrook), amellyel vitatkoznak”. Harvey ragaszkodott hozzá, hogy a marxista felfogás meg kellene

hogy óvjon bennünket tőle, hogy áldozatul essünk az ökológiai retorikának, mely szerint „közeledünk valamiféle »végső határhoz«, hogy az ökológiai katasztrófa küszöbön áll, vagy hogy közel állunk a Föld bolygó lerombolásához”. Egész felfogása ebben az időben arra futott ki, hogy lebecsülje és nem kis mértékben tagadja is a bolygóméretű ökológiai vészhelyzetet – állítólag marxista alapokon.

Több évtizedet vett igénybe ugyan, de mostanra Harvey felismerte a környezeti problémákat, és elismerte elemzésének hiányosságait ebben a vonatkozásban. *Anti-Capitalist Chronicles*-jében bejelenti, hogy egy, a National Oceanic and Atmospheric Administrationtól (NOAA) származó grafikon – az a fajta grafikon, amely évtizedek óta adott jelzéseket a Mauna Loa obszervatórium adatai alapján, de ezúttal azt mutatta, hogy a karbonkoncentráció a légkörben egészében 400 milliomodra emelkedett (2013-ra) – végül meggyőzte őt, hogy a klímaváltozás valóban olyan komoly dolog, ahogy azt a tudományos konszenzus régóta állította. A kérdés az: miért tartott olyan sokáig, hogy Harvey megértse az ökológiai katasztrófa veszélyét a maga teljességében, annak ellenére, hogy a történelmi materializmus perspektívájából indult ki? Erre a kérdésre válaszolva Harvey hosszasan taglalta, hogy hogyan vezette őt félre az, hogy túlságosan a baloldali ökológiai retorikájának bizonyos gyengeségeire koncentrált. 2020-ban azt mondta, hogy a NOAA grafikonja volt az – megmutatva azt a sebességet, amellyel a Föld ökoszisztémájában 300-ról 400-ra ment fel a légkörben a karbonkoncentráció – „ami mindent megváltoztatott világgépemben. A klímaváltozást korábban normál technológiával és észszerű beavatkozásokkal kezelhetőnek gondoltam, ám később felismertem, hogy radikálisan át kell alakítanunk egész gondolkodásunkat.”

De még eme megnyilatkozással együtt is a *The Anti-Capitalist Chronicles*-ben⁸ inkább az ökomodernizációs perspektívák felé hajlik, afelé az elképzelés felé, hogy a technológia – a szén-dioxid megkötésével – meg fog menteni bennünket: kiveszi a szén-dioxidot a levegőből és visszajuttatja a talajba. Az a tény, hogy ilyen technológia nem létezik a szükséges méretekben, azonkívül alkalmazása felveti a maga saját, nagyon súlyos problémáit, nem kap helyet elemzésében. Egyszerűen meg sem próbálja a problémát ökológiai marxista fogalmakban, mint a „katasztrófa vagy forradalom” problémáját felvetni.

Haris Golemis: Ugyanebben az interjúban azt mondja, hogy „hirtelen könnyebbé vált elképzelni a kapitalizmus végét, mint a világ végét,

s az előbbi valószínűleg meg fogja előzni az utóbbit”. Mit ért valójában azon, hogy megfordítja Jameson híres mondását? Igaz, hogy azoknak a radikális baloldali értelmiségieknek és aktivistáknak a száma, akik hiszik, hogy a kapitalizmus nem a történelem vége, számottevően megnövekedett. Azonban az uralkodó osztályok arra használják a pandémiát, hogy elrejtse ezt az igazságot, úgy tüntetve fel a vírust, mint külső veszélyt, s tekintettel a főáramú média hatalmára az emberek agya felett, attól tartok, hogy a TINA („There is No Alternative”) narratívája még mindig uralkodik a közvéleményen. Örülnék, ha meg tudna győzni arról, hogy tévedek.

John Bellamy Foster: Emlékezzen vissza rá, hogy Frederic Jameson állítása a *New Left Review*-ben (2003. március–április) így hangzott: „Valaki egyszer azt mondta, hogy könnyebb elképzelni a világ végét, mint a kapitalizmus végét.”⁹ Jóval előtte már tudtam arról, hogy tőle származik ez a mondás, általában pontosan ugyanezt a mondatot használtuk újra és újra az Oregon Universityn tartott környezeti szociológia oktatási programjainkon, a diszkussziókban és vitákban, amelyeken részt vettek többen azok közül, akik ma már a világ vezető környezeti szociológusai közé tartoznak, és akik Oregonba jöttek tanulni, elsődlegesen azért, hogy marxista ökológiával foglalkozzanak. Ténylegesen én magam pontosan ugyanezt a megfogalmazást használtam korábban, a század első éveiben általam tartott beszélgetéseken, habár rendszerint csak a beszélgetés utáni kérdésekre válaszolva, inkább egyfajta riposztként, hogy elgondolkoztassam a közönséget – éppen úgy, ahogyan sokszor, ironikusan, felhoztuk ezt a környezeti szociológiáról tartott szemináriumi vitáinkon is.

Annak, hogy az a nézet, miszerint „könnyebb a világ végét elképzelni, mint a kapitalizmus végét” ebben az időben ilyen kerülőúton bekerült a mi vitáinkba, az volt az oka, hogy részben megragadja a mai ökológiai helyzetet és a disztópiás tudatosságot, amely annyira áthatja az ifjúságot – bár ez a mondat, amikor nem helyezük konkrét történelmi kontextusba, alkalmas arra, hogy egy negatív, akár defetista felfogást reprezentáljanak vele. A probléma szorosan összefügg azzal, amit Derick Jensen és Aric McBay a *What We Leave Behind* c. könyvükben „a valóságos és a nem valóságos megfordításának” neveznek, miszerint „a világ végétől kevésbé kell félni, mint az ipari kapitalizmus végétől”.¹⁰ Ha azonban egy ilyen felfogást bemutatnánk, akkor ezt úgy kellene tennünk, hogy egyfajta forradalmi ökológiai tudatosságot generáljunk vele, nem pedig elismerve, hogy minden

remény elveszett. Arról van szó, hogy szembeszálljunk az uralkodó ideológiával és általában az elfogadott nézetekkel.

Ez olyan fontos része volt a környezetről szóló átfogó diszkusszióknak, hogy amikor megtudtam, hogy ez a mondás nyomtatásban először Jameson tollából jelent meg, aki azzal vezette be, hogy „valaki ezt mondta”, akkor azt gondoltam, hogy ez valamiképpen a mi saját vitáinkból származik. Ma már úgy gondolom, hogy közvetetten tőle vettük, valószínűleg Cade Jameson, Fredric Jameson fia közvetítésével, aki maga is egy nagy környezetvédő szociológus, aki jelenleg Hawaiiin tanít, és részese volt az Oregoni Egyetemen tartott programoknak. Cade lehetett az, aki, ismerve apja munkásságát, behozta ezt a mondást a mi vitáinkba. De nem vagyok benne biztos.

A lényeg azonban nem az, hogy hiányzik a tudatosság arról, hogy a kapitalizmus lerombolja a bolygót, mely az emberiség biztos otthona lehetne, a lényeg az, hogy változtassunk ezen a helyzeten. Amikor megfordítottam a híres Jameson-mondást, kijelentve: „hirtelen könnyebbé vált elképzelni a kapitalizmus végét, mint a világ végét”, akkor arra a tényre mutattam rá, hogy a Covid-19-járvány, amely tetézte a klímaváltozás okozta problémákat, fenyegetővé vált a rendszer ideológiai hegemoniájára, mert látványosan demonstrálta, hogy ökológiai-járványügyi válságaink magának a kapitalizmusnak a termékei. „Pomádé király új ruhájának” illúziója eltűnt, és hirtelen kiderült: a király meztelen. Az Egyesült Államok népe, a kapitalizmus centrumában most több mint félmillió halált tapasztalt meg a Covid-19 következtében, s mindenki tudja, hogy ez összefügg a közegészségügy privatizálásával, nem is szólva a tőke „köreivel”, ahogy ezt a történelmi materializmus alapján álló járványszakértők, mint Rob Wallace elmagyarázzák. Sokak számára ez lehetővé teszi, hogy belássák: azt, amit folyamatosan, mint a világ végét mutatnak be nekünk, megfelelőbb lenne úgy látni, mint azt a kérdést: hogyan vessünk véget a kapitalizmusnak. Persze Önnek igaza van abban, hogy amikor úgy mutatja be a vírust, mint külső veszélyt a rendszerre, akkor az uralkodó ideológia megpróbálja a népszerűséget elterelni attól, hogy ilyen kritikus konklúziókat vonjon le a helyzetből.

Ön arról kérdez engem, hogy milyen nézetek uralkodnak a közvéleményben, amikor szüntelenül árad a kapitalista propaganda a TINA-ról („There is No Alternative”)? Azt gondolom, hogy nem megfelelő módon gondolkodunk erről. Egy pillanatfelvétel a közvéleményről nagyon keveset mond nekünk, tekintettel arra, hogy az emberiség anyagi életfeltételei – magának az életnek a feltételei a Földön –

gyorsabban változnak, mint bármikor az emberi történelemben. Az emberek olyanok, mint a vulkánok: ki fognak törni, amikor az olvadt sziklák a felszínre emelkednek. Ha egyszerűen eszmékből indulunk ki, egy idealista perspektívából, akkor úgy tűnhet, hogy a kapitalizmus az emberi társadalom végső állapota, amely örökké fennmarad. A katolikus egyház arra kényszerítette Galileo Galileit, hogy visszavonja tanait, ámde ő, a legenda szerint, megérintette a földet és azt mondta: „és mégis mozog”. A TINA igaz, de más értelemben, mint ahogyan Margaret Thatcher hitte. *Nincs alternatívája* a lényegi egyenlőség és az ökológiai fenntarthatóság társadalmának, tehát a szocializmusnak – ha az emberiség fenn akar maradni.

Haris Golemis: Hogyan értékeli Murray Bookchinnak, annak a nem marxista gondolkodónak a munkásságát, aki szintén megpróbálta a közéleti vitákba bevinni az ökológiai kérdést? Mi több: látunk radikális baloldaliakat és anarchistákat, akik együtt küzdenek a világ számos városának utcáin a kormányok politikája ellen, az ellen a politika ellen, amely lerombolja a környezetet és növeli az osztály-, faji és nemek közötti egyenlőtlenségeket. Látva az ilyen „szövetségeket” a különböző háttérű csoportok között, úgy gondolja-e, hogy kívánatos és lehetséges volna az elméleti-programszintű dialógus a különböző antikapitalista hagyományok között?

John Bellamy Foster: Mindig jó sokat gondolkoztam Bookchin ökológiai munkásságáról, habár ritkán volt közvetlen befolyással a saját gondolkodásomra. Először, a korai 1970-es években, *Post-Scarcity Anarchism* című munkájával ismerkedtem meg, amely azonban nem tett rám nagy hatást.¹¹ De az 1962-es *Our Synthetic Environment*je (amelyet Lewis Herber alnéven írt)¹² és amely ugyanabban az évben jött ki, mint Rachel Carson *Silent Spring*je, úttörő jelentőségű volt. Egyik kedvenc könyvem tőle a *The Limits of the City*.¹³ Egy másik a *The Ecology of Freedom*.¹⁴ Bookchin nagyon élesen vitázott a marxistákkal és szigorú kritikusa volt a marxizmus ökológiai álláspontjának. De gondosan vigyázott arra, hogy mindig a marxizmust kritizálja, nem pedig magát Marxot, aki iránt nagy tisztelettel viseltetett. Munkámban, habár nem túl sokat, de különböző pontokon idézem Bookchint. Amikor, az indulás éveiben, a *Capitalism, Nature, Socialism* szerkesztőségében dolgoztam, akkor ott erős kritika uralkodott Bookchinnal szemben, és a folyóirat megjelentetett egy, elemzésével szembeszálló cikkgyűjteményt. Én nem akartam ebben részt venni. Helyette nem

sokkal később, amikor az *Organization and Environment* egyik szerkesztője voltam, akkor, Steven Best tollából megjelentettük Bookchin ökológiájának egy nagyon kedvező értékelését. A *Monthly Review* mindig nyitott volt Bookchin ökológiai elemzésére. Brian Tokar, aki talán a legfontosabb figura a Bookchin-féle „társadalmi ökológia” iskoláján belül, írt is a *Monthly Review* Press számára. Ténylegesen a *Monthly Review*, mint független szocialista újság, mint a baloldalon folyó viták részese, mindig nyitott volt az anarchista nézetekre, különösen amikor azok átfedésben voltak a marxizmussal. Természetesen vannak nézeteltérések, de bőven van tere a közös fellépésnek is. Az anarchisták szerepe az újfasizmus leküzdésében, a faji szolidaritási tüntetésekben az Egyesült Államokban és az ökológiai mozgalomban nagyon nagy volt. Szükséges koalíciókat kötni ilyen kérdésekben, a közös ügy érdekében.

Haris Golemis: A Monthly Review már az 1960-as évek óta jól ismert volt arról, hogy érdeklődik a globális Délen vagy, ahogy abban a korszakban mondták, a „Harmadik Világban” folyó fejlemények iránt. Mint a folyóirat főszerkesztője, Ön továbbvisz egy szerintem nagyon hasznos, internacionalista hagyományt. Ebben a vonatkozásban mondana nekünk valamit a különbségekről a „katasztrófa-kapitalizmusnak” a globális Délen és a globális Északon kifejtett hatásai között?

John Bellamy Foster: A Monthly Review mindig az imperializmusra, különösen a globális Északnak a globális Délhez való viszonyára koncentrált, mint a kapitalista világrendszer kritikájának kulcskérdésére. A „katasztrófa-kapitalizmus” fogalmát alkalmazva úgy vélem, a mi két legfontosabb hozzájárulásunk a rendszer megértéséhez az utolsó pár évben az „Imperialism in the Anthropocene” című cikk volt, amelyet Hannah Holleman, Brett Clark és jómagam írtunk,¹⁵ azután az a munka amelyet a Covid-19-cel kapcsolatban végeztünk Rob Wallace munkásságához, különösen *Big Farms Make Big Flu* és *Dead Epistemologists*¹⁶ című könyvéhez kapcsolódva, valamint az ő cikke másokkal együtt „A Covid 19 és a tőke körei”¹⁷ címmel, valamint az a cikk, amelyet Intan Suwandival együtt csináltunk a Covid-19 és katasztrófa-kapitalizmus¹⁸ témájáról.

Az „Imperializmus az antropocénben”-ben kifejtettünk egy érvelést, amely eltávolodik a baloldal legtöbb hagyományától, amennyiben komolyan veszi a fizikai földrajzot, ahogyan ezt a klímakatasztrófa kérdése megköveteli. Így elmagyaráztuk, hogy az alacsony széles-

ségi fokokon fekvő országokat, különösen a globális Délen, a földi ökoszisztéma dinamikájának részeként, hogyan érinti a leginkább a klímaváltozás – függetlenül attól a tényről, hogy már eleve kizsákmányolják őket gazdaságilag a globális Észak nemzetei. Ezenfelül a klímaváltozás romboló hatásai a gleccserekre (vagy a vizet tároló magaslatokra), a sivatagosodás, a szigetek és más alacsonyan fekvő területek elárasztása, és az ebben az évszázadban várható százmilliónyi, akár egymilliárdnyi klímamenekült – ez mind beépült az Egyesült Államok és a globális Észak más nemzeteinek átfogó birodalmi stratégiájába. Ezért életbevágóan szükségünk van az imperializmus antropocénbeli elméletére, amely mindezt számításba veszi.

Rob Wallace és más teoretikusok munkásságában, amelyek úgy váltak közismertté, mint az egészségügy strukturális egységes elmélete (a járványelmélet történelmi materialista megközelítése) a Covid-19-et és más zoonózisokat úgy fogják fel, mint amelyek a tőke körforgásaihoz és az agrárbiznisznek az ökoszisztémákra és a vad területekre való kiterjesztéséhez kapcsolódnak. Ez a munka gazdag értelmezését nyújtja a globális áruvá válás és a világméretű járványok kapcsolatának. Ezenfelül ugyanez az elemzés rámutat a közegészségügy neoliberalis privatizálásának következményeire és a betegség terjedésére különösen, a szegények között, megmutatva, milyen aktuális jelentése van Friedrich Engels „társadalmi gyilkosság” fogalmának.

Haris Golemis: Mivel az USA egyike a világ két vezető szuperhatalmának, kormányának gazdaságpolitikája döntő szerepet játszik a klímaváltságban. Mondhatjuk-e, hogy a Trump-kormányzat nyomot hagyott a katasztrófa-kapitalizmus rendszerén, és ha igen, milyen módon? És hiszi Ön, hogy Biden más utat követhet?

John Bellamy Foster: A Trump-kormányzat egy sor különböző módon felgyorsította a katasztrófa-kapitalizmus folyamatait. Mint az „Imperialism in the Anthropocene” című cikkünkben részleteztük, felgyorsította a dollármilliárdok kiadását fosszilis energiahordozók kitermelésére és vezetékek építésére, azért, hogy ne csak kiterjessze a fosszilis energiahordozók kitermelését, de be is ágyazza ezek termelését a gazdaságba úgy, hogy ne lehessen őket mással helyettesíteni. Felmondta a klímaváltozással kapcsolatos párizsi egyezményt és megszüntette a környezetvédelmi rendszabályokat, ahol csak tudta, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt. Eközben új hidegháborút indított el, amely Kína ellen irányult. Ez együtt járt

azzal is, hogy vámot vetettek ki az Egyesült Államokba importált kínai napelemekre.

Politikai szempontból a Trump-jelenség alapja egy újfasiszta politikai mozgalom/politikai alakulat kifejlődése volt, amelynek a bázisa a fehér alsó középosztály volt, a maga nacionalista, rasszista, férfielvű ideológiáival és gyűlöletével, úgy a munkásosztályhoz tartozó többség (a népesség leginkább megosztott része), mint a fehér középosztály szakképzett része iránt. Lényegében a monopoltőke a kapitalista rendszer élcsapatára támaszkodott (ahogy C. Wright Mills nevezte), hogy stabilizálja magát a hanyatló amerikai hegemonia, a növekvő osztályellentétek és egy jelentős szocialista mozgalom felemelkedésének korszakában.

A Trump-kormányzat a Federal Reserve támogatásával dollár-milliárdokat öntött a korporációk és a gazdagok zsebébe az adócsökkentésekkel, amelyeket a pandémiára válaszként adott segélyek követtek. Az eredmény az, hogy az amerikai milliárdosok „elfutottak a kasszával”. Miközben az amerikai gazdaság zsugorodott, Jeff Bezos vagyona 74 milliárd dollárral, Elon Muské pedig vagy 76 milliárd dollárral nőtt ebben az évben. Mindezt a növekvő amerikai államadósság révén finanszírozták. A pénzügyi szféra rekordütemben bővült a pandémia alatt. Mindez azt jelenti: egyfajta buborékgazdaság alakult ki, amely a végén ki fog pukkadni.

Sajnálatos módon a Biden-kormányzattól nem sok segítséget várhatunk minderre, mert ez a kormányzat egyfajta neoliberais politikát képvisel, amely Obamáétól és Hillary Clintonétól csak annyiban különbözik, hogy a helyzet most jóval elkeserítőbb. A mai kormányzat, úgy tűnik, elszánta magát, hogy megkísérli nagyobb mértékben megszólítani a nem Trump-hívő jobboldal elemeit, mivel a demokraták és a republikánusok egyaránt igyekeznek megnyerni alsóközéposztályt. Nagyon keveset várhatunk a társadalom előremozgását illetően. Valójában Biden megígérte a Wall Streetnek: semmi sem változik, ha megválasztják. Úgy tűnik, ezt megerősítette a tény, hogy a Biden-csapat vezető harminc tagjának 83 százaléka szoros kapcsolatban áll a milliárdos-plutokrata osztállyal (lásd Laurence Shoup cikkét a *Monthly Review* 2021. májusi számában). Röviden: a Biden-kormányzatnak nem érdeke felforgatni a rendszert. Ez részben a rendszernek a túlfelhalmozásból és a pénzügyi krízisből fakadó, már eleve destabilizált állapotából fakad, amelyre az uralkodó osztálynak és politikai képviselőinek nincs válaszuk. A jelenlegi „megoldás”: a népességén gyakorolt erősebb elnyomás, a „megfigyelési kapitaliz-

mus” rendszerének bővítése, a „börtönállam” erősítése, az iskolák további privatizálása, új hidegháború Kínával stb. Biden nyíltan ellenzi a Zöld New Dealt (az általa javasolt 2 milliárd dollár kiadás ezen a területen csak egyhuszad része annak, amit a Zöld Párt Zöld New Deal tervezete javasolt, és egynolcada a Bernie Sanders által javasoltnak), ellenzi a Medicare for Allt, és mindegyik más szükséges progresszív reformot. Az eredmény valószínűleg a neoliberais program összeomlása, amely aztán a neofasiszta vonal helyreállításához vezet. A baloldal egyetlen esélye, hogy megtalálja az utat a jelenlegi antidemokratikus játékszabályok megtöréséhez.

Haris Golemis: Az új vírus Kínában keletkezett, amely a világ második legnagyobb szuperhatalma, és egyszersmind a legnagyobb környezetszennyező is. Várható-e, hogy a Kínát uraló Kommunista Párt tanul a pandémia leckéiből és megváltoztatja politikáját a jövőben?

John Bellamy Foster: Azt mondani, hogy Kína a világ legnagyobb környezetszennyezője bizonyos vonatkozásban igaz, de más vonatkozásokban félrevezető állítás. Igaz, hogy Kína a világ legnagyobb szén-dioxid-kibocsátója. De messze elmarad az Egyesült Államoktól és más gazdag országoktól az *egy főre eső szén-dioxid-kibocsátást* illetően. Ezenfelül a környezetben az eddig lezajlott karbonkibocsátás miatt már felhalmozódott szén-dioxid-szennyeződés zöme Európából és Észak-Amerikából származik. Végül pedig a kínai karbonkibocsátás nagyon jelentős része abból származik, hogy a kínaiak olyan, a tőkés rend centrumában működő multinacionális vállalatok számára termelnek, amelyek ezeket a termékeket azután a saját országaikba importálják. Lényegében véve az a termelés, amely elvileg a kapitalista centrumországokban folyhatna, jelenleg a periférián zajlik – de a termékeket kapitalista centrumországokba szállítják. Az ilyen karbonkibocsátás jórészt tehát észszerűbb a centrumországokhoz kapcsolunk. Az Egyesült Államok Kínával folytatott kereskedelmi kapcsolata deficites. Kína megtermelt javakat szállít, és az Egyesült Államok viszonzásul azt kéri a kínaiaktól, hogy tartsák meg a dollárjaikat.

Annak a ténynek, hogy a Covid-19 Kínában keletkezett, kevesebb köze van magához Kínához, annál több a tőke globális körforgásához, valamint az ökoszisztémák és a még érintetlen természetes környezet lerombolásához, megnövelve az állatokról az emberekre terjedő betegség veszélyét. Nem kétséges persze, hogy Kína intézményesíteni fog, és most is intézményesít új ökológiai szabályozásokat, például a

friss, nyers élelmiszert eladó piacokat illetően, de nem ez a probléma lényege.

Az átfogó ökológiai válaszokat illetően Kína, miközben az ökológiai rombolás egyik epicentruma, egyszersmind az ökológiai alapú modernizálás és a környezetvédelmi reformok epicentruma is. Kína, nem úgy, mint a nyugati országok, az ország egyik hivatalos céljává tette az „ökológiai civilizáció” megteremtését. Fontos kérdés, hogy ezt hogyan értelmezzük. Vannak jelei annak, hogy Kína jelenlegi vezetése döntő környezetvédelmi lépéseket tesz (jóllehet ezek aligha tekinthetők olyan ökológiai forradalomnak, amilyenre valójában szükség volna). Kína jelenleg a világ vezető hatalma a környezeti szempontból „tiszta” technológiákat illetően. Éppen most olvastam egy nagyon érdekes könyvet Barbara Finamore-tól, amelyet a Polity könyvkiadó publikált ezzel a címmel: *Will China Save the Planet? (Meg fogja-e menteni Kína a bolygót?)*.¹⁹ Bőven van okunk rá, hogy szkeptikusak legyünk ezzel kapcsolatban. Mégis, tekintettel arra, amit Kína tesz, komolyan foglalkozva a saját és az egész világ ökológiai válságával, a kérdés megmarad. Mint posztforradalmi államnak, amelynek egészen más társadalmi szerkezete van, mint a Nyugat fejlett monopolkapitalista gazdaságainak, Kínának, a maga összes ellentmondásaival együtt, még mindig lehet egy olyan rejtett potenciálja, hogy elmozduljon az ország vezetése által meghirdetett hivatalos cél, az „ökológiai civilizáció” megteremtése felé. Az én felfogásom szerint az, hogy ez végül megvalósul-e – akárcsak más országok esetében –, attól függ, hogy mennyire terjed a valódi, ökológiai forradalom. A jelenlegi falusi reformmozgalom azt sugallja, hogy ez Kínában legalábbis lehetséges.

Haris Golemis: A pandémia nemcsak jelentős mértékben csökkentette az amerikai–kínai kereskedelmet, hanem egyszersmind kiélezte a két ország között a globális hegemoniáért folyó küzdelmet. Vezethet-e ez átfogóbb geopolitikai változásokhoz, s jelezheti-e a globalizáció végének kezdetét?

John Bellamy Foster: Ezt a kérdést könnyű megválaszolni. Washington új hidegháborút indított Peking ellen, amelynek kifejezetten az a célja, hogy letörje a Kínai Kommunista Párt hatalmát és aztán alárendelje Kínát a világimperializmus rendszerének, „újrajátszva” a Szovjetunió legyőzésének forgatókönyvét. Ezt az egész koncepciót az Egyesült Államok külügyminisztériuma és külpolitikai vezető körei dolgozták ki, s az USA tőkésosztálya és multinacionális cégei

támogatják, amelyek megértették: nem áll érdekükben, hogy az „amerikai évszázadot” egy „kínai évszázad” kövesse. A Trump által kezdeményezett kereskedelmi háború és Kína ellen (voltaképpen úgy Kína, mint Oroszország ellen) irányuló fegyverkezés most beépült a Biden-kormányzat politikájába és tovább folytatódik. Az Egyesült Államok szövetségeseit, mint Ausztráliát, az Egyesült Államok arra hívja fel, hogy áldozzák fel saját kereskedelmi érdekeiket az új hidegháborús megegyezésnek. Ezt jelentős geopolitikai váltásnak szánják. Kína a maga módján válaszol: tovább folytatja az Egy Övezet Egy Út programot, és a 2020-as Regional Comprehensive Economic Partnership szabadkereskedelmi egyezményvel megteremtette a legnagyobb kereskedelmi blokkot a világon.

Nem gondolom, hogy ez a globalizáció végét fogja jelenteni, amelynek az alapja a globális munkaerő-arbitrázs, melynek során az Észak multinacionális cégei az ipari termelést kihelyezik máshová, amit az is mutat, hogy a foglalkoztatás elsődlegesen a Délen összpontosul. A cél persze az, hogy kiaknázzák a munkaerő alacsony egységnyi költségét, magas profitrátákat (vagy értéktöbbletrátákat) érve el. De ezen a folyamaton belül geopolitikai eltolódást látunk az egyes globális tőkés blokkok növekedésében. Az Egyesült Államok multinacionális cégei bizonyos mértékben kivonulnak Kínából, s tőkéjüket olyan más országokban, így Indiában és Mexikóban helyezik el, ahol szintén alacsony a munkaerő egységnyi ára.

Haris Golemis: Februárban a Covid-19 kitörésekor az olasz radikális filozófus Giorgio Agamben azt írta, hogy a lezárások és más, a vírus ellen alkalmazott kormányzati eszközök célja az, hogy permanes „kivételes állapotot” hozzanak létre, és ezt még normálisnak is tüntessék fel. Aggasztotta őt az is, hogy az emberek majdhogynem panasz nélkül fogadták el a szabadságjogaik korlátozását. Azonban később láttunk embereket erőszakosan tiltakozni az utcákon a lezárások ellen, és elutasítani még azt is, hogy engedelmesséjenek a maszkviselésre és a másoktól való távolságtartásra vonatkozó szabályoknak. Egyetért-e Agambennel, és hogyan magyarázza a népesség nagyobb részének ezeket a reakcióit kormányaik intézkedéseire? Előremutató vagy retrográd a reakciónk?

John Bellamy Foster: Nehéz megválaszolnunk ezt a kérdést, mivel a nemzetközi helyzet annyira változó. Az Egyesült Államokban láttunk faji szolidaritási tiltakozásokat a májusi és júniusi napokban; ezek

voltak a legnagyobb tömegtüntetések az országban a polgárháború óta, a munkásosztályhoz tartozó fehérek és a fiatalság soha nem látott mértékben lépte át a borszín választóvonalait, közösen tiltakozva a feketék rendőri meglinccselése ellen. De ez egyszerűen válasz volt a pandémiára, a lezárásokra, és emberek millióinak az elbocsájtására. Sok helyen a tőke elleni lázadás formáját öltötte, megmutatva: mennyi elfojtott düh van a társadalom mélyén. Persze az események során az alsóközéposztályra támaszkodó, fehér felsőbbrendűséget hirdető újfasiszta mozgalom ereje is megmutatkozott, de ők sem számban, sem erőben nem vehették fel a versenyt azokkal, akik láznak a rendszer ellen. Az újfasiszta fő előnye az volt, hogy ők elő tudták húzni a feyvert és akár tüzelni is vele néha, a rendőrség támogatásával. A Trump-kormányzat mindent megtett, amit tudott, hogy elősegítse ezeknek az úgynevezett „milíciáknak” a működését, támogatva őket a saját paramilitáris erőivel. Ez a helyzet az Egyesült Államokban. A Biden-kormányzat hivatalba lépésével a feszültség a felszínen némileg enyhült. De az ellentmondások megmaradtak.

Haris Golemis: Hogy legyőzzék a vírust, a kormányok az egész világon olyan, korábban nem látott állami intézkedésekhez folyamodtak, vagy legalábbis komolyan mérlegelték ilyenek a bevezetését (kiegészítő közvetlen fizetések azoknak, akik nem dolgozhattak a lezárások miatt, magánkórházak és egészségügyi szolgáltatások államosítása Spanyolországban, a vasutak államosítása Walesben stb.), amelyek összeütköztek a „szabad piac” ideológiájával. Elvezethet-e ez a kapitalista rendszer kereteinek olyasféle megváltozásához, mint ami a New Deal idején ment végbe az Egyesült Államokban az 1929-es válságot követően, vagy amikor a II. világháború után széleskörű társadalmi konszenzussal bevezették a keynesi gazdaságpolitikát?

John Bellamy Foster: Remélhetőleg igen, de én ezzel kapcsolatban szkeptikus vagyok. Furcsa nekem, ahogy az európaiak az amerikai New Dealre tekintenek, amely korántsem volt annyira radikális, mint sok, ugyanebben az időszakban zajló történelmi változás Európában. Az első New Deal, Franklin Delano Roosevelttel első hivatali időszaka alatt jelentős mértékben egyfajta konzervatív korporativizmus volt. A New Deal – és itt csak négy évről beszélünk, az 1935-ben kezdődött második New Deal korszakáról – csak az alulról jövő nagyarányú társadalmi lázadásnak köszönhetően radikalizálódott, akkor, amikor ipari szakszervezetek jöttek létre, ami országszerte éles konfliktusok-

kal járt. Nem felülről-lefelé végbement fejlődés volt ez. Roosevelt csak meglátta az esélyt arra, hogy élére álljon ennek a mozgalomnak, a megfelelő keretek között tartsa, és ezzel megmentsse a kapitalizmust. A New Deal végső soron nem növelte a fogyasztásra és a beruházásokra fordított kormányzati költségek összességét az Egyesült Államokban, ugyanis a szövetségi kormány megnövekedett kiadásai csak ellensúlyozták az egyes államok és a helyi önkormányzatok kiadásainak csökkenését. 1937–38-ban a gazdasági depresszió évtizedén belül is recesszió zajlott le. A legkülönbözőbb radikális reformokat javasolták 1938-ban, de valójában semmi sem történt. 1939-ben elkezdődtek a hadiszállítások Európába, tehát a New Deal és a Nagy Válság végül is a II. világháborúval ért véget. Voltak bizonyos jelentős eredmények, különösen a társadalombiztosítás terén. De egészében a New Deal keveset tett a rendszer átalakítása irányában. A New Deal csak a rákövetkező időszakhoz, az uralkodó osztály megszilárdult hatalmának korszakához képest emelkedett ki úgy az amerikai történelemből, mint a nagy reformok korszaka. A fogyasztásra és beruházásokra fordított polgári kormányzati kiadások szintje a GDP százalékát tekintve nagyjából az 1939-es szinten maradt. Ahhoz, hogy ez megváltozzék, az Egyesült Államoknak egy alulról jövő „Nagy Új Lázadásra” lenne szüksége. Az Európában végbement államosítások némelyikének lehettek pozitív hatásai, de hogy ha ezek nem ágyazódnak be egy, a szocializmus felé mutató mozgalomba, akkor ezek csak a szokásos, a tőke érdekeit szolgáló államosítások lesznek, kiegészítve a tőkés cégeket, amikor pénzt vesztenek, és aztán reprivatizálva, amikor a piacok egyszer megint nyereségessé válnak.

Haris Golemis: Úgy tűnik, hogy az Egyesült Államokban és Európában még a főáramhoz tartozó politikusok is egyfajta Zöld New Deal szorgalmazznak, amely elnevezés közvetlenül Roosevelttől 1933-as New Dealjére utal. Úgy látja ezt, mint az ökoszocialista mozgalom győzelmét, vagy mint egy, a „zöld kapitalizmus” előmozdítására irányuló kezdeményezést?

John Bellamy Foster: Nehéz lenne megmondani, hogy pontosan mit is jelent a Zöld New Deal, mert olyan sok változata van, amelyeknek persze mindegyikét elveti a Biden-kormányzat (mellékesen, Obama hivatalosan belefoglalt egy korporatista Zöld New Deal első elnökválasztási kampányába, s aztán elvetette azt, mihelyest megválasztották). Az Alexandra Ocasio-Cortez és Bernie Sanders által javasolt Zöld

Green Deal együtt a fosszilis nyersanyagok kitermelésében dolgozók „igazságos elhelyezésével”, úgy írható le, mint a Népi Zöld New Deal, és fontos lehetne, hogy ha valódi ökológiai forradalmat inspirálna, mindig nagyobb erőfeszítésekre készítetve a társadalmat. De erről nem lehet szó alulról jövő tömegmozgalom nélkül, ami a klímaváltozás elleni mozgalom fellángolásakor rövid ideig lehetségesnek látszott, de mostanra, 2020-ban – nagyjából a járvány miatt – lehanyatlott. A Zöld New Deal egyes változatai kezdettől fogva olyan gyenge elképzelések voltak, amelyeknek semmi értelmük nem volt. S most, hogy Biden van kormányon, minden olyan elképzelés, amely akárcsak távolról is emlékeztetne a valóságos Zöld New Dealre, lekerült a Demokrata Párt napirendjéről. Általánosságban az amerikai politikusok hajlamosan olyan dolgokat ígérni, amelyek a közvélemény-kutatások tanúsága szerint megszerzik nekik a közvélemény jelentős támogatását, ugyanakkor elég ködösek ahhoz, hogy ne jelentsenek jelentős veszélyt az üzleti világra. Így illúzió az, hogy az ebben az értelemben vett valódi változást a politika főárama támogatni fogja, hacsak nincs elég erős nyomás alulról, amely meg tudja kérdőjelezni a tőke uralmát. Ez azonban valódi szervezetet igényel, s ebben a vonatkozásban nem sokat tudunk felmutatni.

Haris Golemis: A tőkésállamoknak a járvány legyőzésére való képtelensége nagyjából az alulfinanszírozott és személyzettel sem megfelelően ellátott egészségügyi rendszereknek köszönhető – plusz annak a ténynek, hogy az emberek a betegség általi érintettsége szorosan összefügg az osztállyal, a fajjal és a nemmel –, s az ezzel együtt járó válság reményt ébresztett egyes radikális baloldaliakban arra, hogy az emberek a világban egyre növekvő számban tudnak elképzelni majd egy nem kapitalista alternatívát. Gondolja, hogy ez a remény realiztikus?

John Bellamy Foster: Az a kérdés, hogy a remény realiztikus-e, mindig különösen hangzott a számomra. A kérdés az, hogy vajon a remény szükséges-e. Nem annyira a jövőt kell megpróbálnunk megjósolni, mint inkább bekapcsolódnunk a szükséges harcokba, felismerve, hogy a világ népessége most a „falnak támasztja a hátát”. Azt gondolom, hogy ez az, ami most megriasztja az uralkodó osztályokat. Tudják, hogy a harc elkerülhetetlen, és azt is tudják, hogy veszíhetnek. A marxisták régóta érveltek amellel, hogy a szabadság történelmi szükségszerűség. Sohasem volt ez az álláspont reálisabb,

mint ma, hiszen a mi világunk valósága a katasztrófa-kapitalizmus. Ha lehetetlen megmenteni a világot, az emberiséget és a világ ismert fajainak legtöbbjét, akkor a harc csak annál hevesebbé kell hogy váljék, a lehetetlent lehetségessé kell tenni.

Haris Golemis: Egy vitában, amelyet Michael Yatessel folytatott, és amely a *Janata Weekly* 2020. április 19-i kiadásában jelent meg,²⁰ azt mondta: úgy szállhatunk szembe a katasztrófa-kapitalizmussal, ha „felépítünk egy hatalmas, megállíthatatlan szocialista (vagy ökoszocialista) mozgalmat”. Ez egy normatív, általános állítás, amely azonban nem specifikálja, hogy milyen módokon érhetik el a különböző nemzeti mozgalmak antikapitalista céljait: forradalom révén, vagy a Poulantzas-féle „szocializmusba vezető demokratikus úton”. Mi az Ön felfogása?

John Bellamy Foster: Nem gondolom, hogy a forradalom és a szocializmusba vezető demokratikus út szükségszerűen ellentmondana egymásnak. Nicos Poulantzas számos fontos munkát írt az államról, de ezek az eurokommunista korszak termékei voltak, és hamar elavultak. Én személy szerint jobban szeretem Ralph Miliband elemzését, mivel ő a Brit Munkáspárt, mint szocialista párt bukásának keményebb realitásaival kezdte, ahogy lefestette ezt a *Parliamentary socialism*-ban.²¹ Mivel egy súlyos vereségre válaszolt, nagyobb kihívásnak látta a kapitalista állam problémáját és ezért keményebb kérdéseket vetett fel. Kritikusabb elméletre van szükségünk az államról, mint amelyet a marxista elmélet az 1960-as és 1970-es években nyújtott, és amely sok tekintetben eltávolodott a forradalom kérdésétől, olyannyira, hogy az olasz politikafilozófus Norberto Bobbio egyszer kijelentette: nincs valódi marxista elmélet az államról. Szükséges visszafordulni az állam elhalásának klasszikus, Marxhoz és Leninhez kapcsolódó marxista hagyományához, amelyet olyan erőteljesen élesztett újjá Mészáros István az ő *Beyond Leviathan*-jában, amelyet a Monthly Review Press fog kiadni 2021 végén. A bolívari forradalom Venezuelában, annak ellenére, hogy mély sebet ütött rajta az Egyesült Államok által rákényszerített ostromállapot, sok mindenre taníthat bennünket arról, hogyan folytassunk forradalmi stratégiát, olyan stratégiát, amelynek célja a 21. századi szocializmus, mely Hugo Chaveznek a közösségi államról alkotott elképzelésén alapul. De természetesen a viszonyok minden országban mások. Nincs univerzális modell.

Haris Golemis: Nagyon köszönöm önnek, hogy időt szakított a kérdéseim megválaszolására. Mielőtt befejeznénk, mondana néhány szót legutóbbi könyvéről, a *The Return of Nature: Socialism and Economy*ról?²²

John Bellamy Foster: A *The Return of Nature*-t azért írtam, hogy tovább gondoljam a *Marx's Ecology*ban megírt koncepciómat, lefedve azt a korszakot is, amely Darwin és Marx 1882-ben, illetve 1883-ban bekövetkezett halála után telt el. A *Marx's Ecology* Darwin és Marx halálával fejeződik be. A *The Return of Nature* az ő temetésükkel kezdődik. Feltárja a kölcsönös kapcsolatot a szocializmus és az ökológia között a rájuk következő évszázadban, konkrétan megvizsgálja, ahogyan az ökológia – a szocializmushoz és a materializmushoz kapcsolódva – kifejlődött. Természetesen a fejlemények sokféle irányba mutattak s a történet nagyon bonyolulttá vált, különösen, ha kellő mélységben vizsgáljuk azt a történelmi kontextust, amelyben az egyes történelmi alakok felléptek. A könyvem alapvető tézise az, hogy a szocialisták (közülük némelyek szociáldemokraták, némelyek marxisták voltak, de munkásságuk mélyen kapcsolódott egymáshoz) hozták létre az ökológiát, mint a kapitalizmussal szembeni kritika egyik formáját.

Emellett érvelve olyan elemzést követem, amely nemcsak történelmi, hanem azt is vizsgálja, hogyan származtatható le az egyes ökológiai gondolkodók gondolatvilága egymásból. Az egyik ilyen „leszármazási vonalat” láthatjuk azoknál, akiket közvetlenül befolyásoltak Marx ökológiai eszméi, köztük olyan figurák, mint E. Ray Lankester és William Morris, és aztán azok, akiket ők befolyásoltak, mint Arthur George Tansley, H. G. Wells és Julian Huxley. A második „leszármazási vonal” Engels ökológiai gondolkodásából származik, különösen a természet dialektikájából, a könyv második része főleg ezzel foglalkozik. Ez vezet tovább aztán az olyan fontos tudósokhoz, mint J. B. S. Haldane, Joseph Needham, J. D. Bernal és Hyman Levy, az ő dialektikus-ökológiai hozzájárulásukhoz a szocialista gondolat-hoz. Egyes gondolkodókról, mint Christopher Caudwell, Lancelot Hogben és Jack Lindsay, azt mondhatjuk, hogy mindkét fejlődési vonal alakította munkásságukat. Mindezek, a könyvemben tárgyalt gondolkodók nemcsak az ökológiai szocializmus fejlődéséhez járultak hozzá, hanem részt vettek koruk fajról, nemről, osztályról és a szocializmus megvalósításáról folyó vitáiban is. Csaknem valamennyien hozzájárultak a materialista dialektikához. Az 1960-as és 1970-es évek

ökológiai mozgalmára gyakorolt közvetlen befolyásuk nyilvánvaló, ezért aztán a könyv epilógusában tárgyalom az olyan figurák munkásságát, mint Rachel Carson, Barry Commoner, Virginia Brodine, Richard Levins, Richard Lewontin, Stephen Jay Gould, Steven Rose, Hilary Rose és E. P. Thompson. Így sokkal átfogóbb képet kapunk arról, hogy az ökológia miért ilyen kritikai, sőt forradalmi elmélet.

A könyv egyszersem arra hívja fel a nyugati baloldalt, hogy felismerje: a történelem materialista felfogása értelmetlen a természet materialista felfogása nélkül – valamint a dialektika szerepének, mint mindkettővel szükségszerűen összefüggőnek a felismerése nélkül. Ilyen módon a könyv meghaladja a nyugati marxizmusnak azt a sokáig érvényesülő tendenciáját, hogy ez a marxizmus elfordult a természeti-anyagi világtól – ezt az attitűdöt meg kell haladnunk, ha elő akarjuk készíteni azt a mélyreható ökológiai és társadalmi forradalmat, amelyet korunk megkövetel.

Jegyzetek

- ¹ John Bellamy Foster: Marx's theory of metabolic rift. Classical foundations for environmental sociology. *American Journal of Sociology*, 105. (1999), 2. 366–405. L. még: John Bellamy Foster: Marxism in the Anthropocene: dialectical rifts on the Left. *International Critical Thought* 6. (2016), 3. 393–421.
- ² John Bellamy Foster: *Marx's Ecology: Materialism and Nature*. New York, Monthly Review Press, 2000.
- ³ Lásd: <https://mronline.org/2020/04/01/catastrophe-capitalism-climate-change-covid-19-and-economic-crisis/>
- ⁴ John Bellamy Foster: *The Vulnerable Planet: A Short Economic History of the Environment*. New York, Monthly Review Press, 1999.
- ⁵ David Harvey: *The Enigma of Capital: And the Crises of Capitalism*. Oxford, Oxford University Press, 2011.
- ⁶ David Harvey: *Justice, Nature, and Geography of Difference*. Cambridge, Blackwell, 1996.
- ⁷ John Bellamy Foster: The Scale of Our Ecological Crisis; és David Harvey: Marxism, Metaphors, and Ecological Politics. *Monthly Review*, 49,11 (1998. április).
- ⁸ <https://anticapitalistchronicles.libsyn.com/>
- ⁹ Frederic Jameson: Future City. *New Left Review*, 21 (May–June 2003).
- ¹⁰ Aric McBay – Derrick Jensen: *What We Leave Behind*. New York, Seven Stories Press, 2009.
- ¹¹ Murray Bookchin: *Post-Scarcity Anarchism*. Working Classics Series, 3. Edinburgh, AK Press, 2004.
- ¹² Lewis Herber (Murray Bookchin álneve): *Our Synthetic Environment*. Barakaldo Books, [1962] 2020.

- ¹³ Lewis Herber: *The Limits of the City*. New York, Harper and Row, 1974.
- ¹⁴ Murray Bookchin: *The Ecology of Freedom: The Emergence and Dissolution of Hierarchy*. Oakland, AK Press, 2005.
- ¹⁵ <https://monthlyreview.org/2019/07/01/imperialism-in-the-antropocene>
- ¹⁶ Rob Wallace: *Big Farms Make Big Flu: Dispatches on Infectious Disease, Agribusiness, and the Nature of Science*. New York, Monthly Review Press, 2019; Rob Wallace: *Dead Epistemologists: Ont he Origins of Covid-19*. New York, 2020.
- ¹⁷ Rob Wallace – Alex Liebman – Luis Fernando Chaves – Roderick Wallace: Covid-19 and the circuits of Capital. New York to China and Back. *Monthly Review*, 72, 1 (May 2020), 1–15.
- ¹⁸ John Bellamy Foster – Intan Suwandi: COVID-19 and Catastrophe Capitalism – Commodity Chains and Ecological-Epidemiological-Economic-Crises. *Monthly Review* 72.2. (June 2020), 1–20.
- ¹⁹ Barbara Finamore: *Will China Save the Planet?* Cambridge, Polity, 2018.
- ²⁰ <https://janataweekly.org/trump-neo-fascism-and-the-covid-19-pandemic/>
- ²¹ Ralph Miliband: *Parliamentary Socialism: A Study in the Politics of Labour A Study in the Politics of Labour*. London, Merlin Press, 1973.
- ²² John Bellamy Foster: *The Return of Nature: Socialism and Ecology*. New York, Monthly Review Press, 2020.

(Fordította: Szalai Miklós)

Eredeti megjelenés: John Bellamy Foster: The Planetary Rift. Interviewed by Haris Golemis. In Walter Baier – Eric Canepa – Haris Golemis (szerk.): *Capitalism's Deadly Threat*. transform! Yearbook 2021. Merlin Press Ltd.